

Recenzja

dorobku naukowego dydaktycznego, organizacyjnego oraz popularyzującego naukę w postępowaniu habilitacyjnym dr. Piotra Stańczyka

Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym dr. Piotra Stańczyka w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika przedkładana jest na zlecenie Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów Naukowych. Dostarczona mi dokumentacja wniosku, która obejmuje egzemplarze bądź kopie monografii *Przemoc i emancypacja. Ambiwalencja funkcji studiów zaocznych, Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy, Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury* (współautorska), *Bom dia São Tomé! Saotomejskie malarstwo reklamowe – analiza dyskursu wizualnego* (współautorska), numer tematyczny czasopisma „Ars Educandi” (2012, Tom IX, s. 306), kserokopię dyplomu doktorskiego, autoreferat w języku polskim oraz w języku angielskim, kopie artykułów, rozdziałów w pracach zbiorowych opublikowanych po otrzymaniu stopnia doktora, wykazy opublikowanych prac naukowych oraz dorobku dydaktycznego, współpracy międzynarodowej i działalności popularyzującej naukę, kopie dyplomów i zaświadczeń wraz z innymi załącznikami i potwierdzeniami, jest kompletna. Przedstawiona dokumentacja została przygotowana starannie i zasadniczo czytelnie, co ułatwiło dokonanie jej oceny zgodnie z wytycznymi wynikającymi z art. 16 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wraz z późniejszymi zmianami oraz rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku w sprawie kryteriów osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Uwagi wstępne

Pan Piotr Stańczyk uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, nadany Uchwałą Rady Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 6 grudnia 2006 roku, na podstawie wyróżnionej, co należy podkreślić, rozprawy doktorskiej *Przemoc i emancypacja. Ambiwalencja funkcji studiów zaocznych*. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. zw. dr hab. Tomasz Szkudlarek. Już kilkanaście miesięcy po ukończeniu studiów i otrzymaniu dyplomu magistra filozofii w 2003 roku Habilitant związał się zawodowo z Instytutem Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego. Zatrudniony został początkowo na stanowisku asystenta w Zakładzie Dydaktyki, kierowanym podówczas przez prof. zw. dr hab. Joannę Rutkowiak, a następnie w Zakładzie Filozofii Wychowania i Studiów Kulturowych, którego kierownikiem pozostaje prof. zw. dr hab. Tomasz Szkudlarek. Od 2007 roku z miesięczną przerwą dr Piotr Stańczyk pozostaje zatrudniony na stanowisku adiunkta w tym właśnie zakładzie.

W przedstawionym do oceny dorobku wyraźnie na pierwszy plan wysuwa się budząca uznanie co do zakresu podejmowanych tematów, jakości wykonania oraz znaczenia działalność

publikacyjna, której towarzyszy nieodbiegająca poziomem realizacja wielu badań, kierowanie i uczestnictwo w finansowanych grantami projektach badawczych, zarówno udział jako prelegent w międzynarodowych i krajowych konferencjach, jak i w ich organizacji, odbyte zagraniczne staże naukowe, pełnienie funkcji redaktora naczelnego w latach 2013-2016 czasopisma „Ars Educandi”, działalność dydaktyczna, popularyzująca naukę, zdobyte nagrody i wyróżnienia. Szczegółowa lektura i analiza przedłożonej przez Kandydata dokumentacji oraz Jego publikacji naukowych wskazuje, że istnieją uzasadnione i udokumentowane podstawy do wydania pozytywnej opinii w Jego postępowaniu habilitacyjnym.

Ocena dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej Habilitanta

Dr Piotr Stańczyk w okresie po uzyskaniu stopnia doktora oprócz uczestniczenia z referatem w 24 konferencjach nie tylko krajowych, brał udział w komitetach organizacyjnych 2 konferencji międzynarodowych oraz 2 krajowych, a także w komitetach programowych 3 innych konferencji krajowych. Moim zdaniem uzyskane w 2019 roku Stypendium Kulturalne Miasta Gdańska „Fundusz Mobilności” można uznać jako formę wyróżnienia i przypisać do omawianego tu zakresu dorobku. Habilitant od czerwca 2018 roku jest członkiem Interdyscyplinarnej Sieci Badawczej „Znaczenia wyższego wykształcenia we współczesnym świecie”, którą to sieć organizuje Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie. W latach 2013 do 2016 Kandydat pełnił funkcję redaktora naczelnego rocznika „Ars Educandi”, jest też wieloletnim aktywnym członkiem Oddziału Gdańskiego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, autorem lub współautorem 7 publikacji popularyzujących naukę, od 2016 roku bloga popularyzującego wiedzę na temat kultury Wysp Świętego Tomasza i Książęcej „Leve, Leve, Love”, a także współorganizatorem cyklu wykładów otwartych „Afro_kultury” na Wydziale Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku oraz recenzentem wydawniczym pracy opublikowanej w 2014 roku *Demokracja i edukacja. Dylematy, diagnozy, doświadczenia* zredagowanej przez Katarzynę Gawlicz, Pawła Rudnickiego, Marcina Starnawskiego oraz Tomasza Tokarza (Wydawnictwo Naukowe DSW, Wrocław, s. 327). Habilitant od kwietnia 2016 roku pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr. Adama Jabłońskiego, który przygotowuje dysertację „Zagadnienie przedwczesnego opuszczenia szkoły w Irlandii. Wokół kulturowych przyczyn niepowodzeń edukacyjnych” pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Tomasza Szuklarka. Dr Piotr Stańczyk może się poszczycić bogatym doświadczeniem stażowym, warto zaznaczyć, że wszystkie z 6 staży odbyte zostały w ośrodkach zagranicznych, a ich czas trwania to w 4 przypadkach rozpiętość od miesiąca do pół roku. Dr Piotr Stańczyk nie wykazał natomiast uczestnictwa w programach europejskich i innych programach międzynarodowych lub krajowych, niemniej odbyte przez niego staże były realizowane w ramach programów takich jak Teaching Staff Mobility – Erasmus, Erasmus Intensive Language Course, Erasmus+ Staff Mobility for Teaching. Z dokumentacji wynika również, że Habilitant nie kierował projektami realizowanymi we współpracy z naukowcami z innych ośrodków polskich i zagranicznych oraz nie pełnił opieki naukowej nad studentami.

Z przedstawionej dokumentacji oraz opisów działalności dr. Piotra Stańczyka zawartych w „Autoreferacie” wyłania się obraz osoby systematycznie i w określonym wymiarze angażującej się od ponad dekady na różnych polach w działalność popularyzatorską i współpracę międzynarodową.

Zwłaszcza imponuje intensywność i zakres odbytych staży zagranicznych oraz zaangażowanie w organizację konferencji naukowych. W kontekście oceny formalnej dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej Habilitanta należy podkreślić, że Kandydat spełnia prawie wszystkie kryteria wskazane w tym zakresie w Rozporządzeniu, a całość Jego osiągnięć w tym zakresie UZNAJĘ za wartościowe.

Ocena osiągnięć naukowo-badawczych Habilitanta z wyłączeniem podstawowego osiągnięcia naukowego

Dr Piotr Stańczyk swój różnorodny i niezwykle interesujący dorobek naukowy umieszcza w pięciu obszarach tematycznych („Autoreferat” s. 4-5), z których każdy związany jest z projektem grantowym (pięcioma grantami wewnątrzuczelnianymi i jednym Narodowego Centrum Nauki), a co ważniejsze, znalazł swe odzwierciedlenie w licznych publikacjach Habilitanta. Pierwszy z obszarów, dotyczący filozofii wychowania Paula Freirego, omówię osobno, z racji tego, że dorobek z nim związany został zgłoszony przez Habilitanta jako główne osiągnięcie naukowe w postępowaniu awansowym. Kolejne to: obszar odwołujący się do dorobku okołodoktorskiego i projektu „O instytucjonalnych praktykach dyskryminacyjnych względem studentów studiów zaocznych i indywidualnych próbach pokonywania trudności”, obszar dotyczący pedagogiki pracy związany z projektem „Dyskursywna konstrukcja podmiotu w wybranych obszarach kultury współczesnej”, obszar związany z projektem podejmującym tematykę funkcji katechezy ujętej w perspektywie pedagogiki krytycznej oraz obszar badań dyskursu wizualnego saotomejskiego fenomenu malarstwa reklamowego, związany z projektem „Bom dia São Tomé! Komercyjna grafika uliczna wyspy Świętego Tomasza”. Oddając się lekturze całości fascynującego dorobku Kandydata, trudno nie zgodzić się z Jego twierdzeniem, iż „Choć tematy leżące w kręgu moich zainteresowań badawczych wydają się oddalone od siebie, to wyraźnie widać, że wszystkie tematy przeze mnie podejmowane wiążą się z pedagogiką radykalną, krytyczną i emancypacyjną, a sposób ich podejmowania ma swoje korzenie w edukacyjnych studiach kulturowych” (s. 4). Tu warto rozszerzyć kontekst dotyczący perspektywy teoretycznej, której konsekwentnie trzyma się w swych publikacjach i badaniach Habilitant.

Ontologia społeczna, w ramach której dr Piotr Stańczyk rozważa problematykę współczesnych pedagogiki oraz edukacji, nawiązuje do tradycji teorii konfliktu rozwijanej od XIX wieku za Karolem Marksem. W myśl tej tradycji instytucje społeczne, składające się na organizację danego państwa, nie służą wszystkim członkom, grupom i klasom społecznym w sposób jednakowo bezstronny, ale są orientowane na ochronę interesów elit, zwłaszcza ekonomicznych, od których realizacji zależy stabilność oraz siła państwa, za cenę utrzymywania zamaskowanej kontroli i podporządkowania pozostałej części populacji obywateli, wykorzystując do tego propagandę, przymus oraz przemoc, które wtórnie generują destabilizację, osłabienie, a także eksploatację i dewastację zbiorowości i środowiska przyrodniczego. Dla poszczególnych jednostek w zależności od społecznego położenia kariera życiowa oznacza inny wymiar i rodzaj kosztów oraz ryzyka, które poniesie adaptując się do zmieniających się i trudnych do przewidzenia w skutkach oddziaływań w ten sposób wytwarzanych presji. Rewolucje demokratyczne XVIII wieku zainicjowały proces niwelowania w zachodnich społeczeństwach tej nierównowagi sił, prowadzącej do konfliktów na różnych poziomach funkcjonowania państwa i poszczególnych grup społecznych, przede wszystkim przez rozwój form społecznej kontroli rządzących i względnej autonomii instytucji społecznych oraz

wyrównywania szans życiowych. Niemniej również współcześnie zwolennicy tego sposobu konceptualizacji życia społecznego stawiają pytania o bezstronność i rzeczywistą autonomię instytucji społecznych oraz niebezpieczeństwa wynikające z kumulacji bądź nierównomiernego rozkładu władzy. Wyraźnie widać to w podejściu dr. Piotra Stańczyka. Trwałość kapitalizmu, warunki, które tworzy, czy raczej narzuca zbiorowościom ludzkim, nie tylko blokują według niego procesy demokratyzacji, ale niszczą tkankę społeczną, kulturę oraz środowisko przyrodnicze. Poddając ocenie dorobek naukowy Kandydata, nie sposób zapomnieć, że wskazany kontekst teoretyczny warunkuje jego zawartość. Nie sposób też oczekiwać, że będzie on w tej sytuacji inaczej rozwijany.

Wracając do samej zawartości owego dorobku: co zasługuje na szczególną uwagę, wskazane przez Habilitanta poszczególne obszary tematyczne podbudowane są nie tylko artykułami i rozdziałami w pracach zbiorowych, udziałami w grantach i grupach badawczych oraz konferencjach czy stażach, ale przede wszystkim, z jednym wyjątkiem, publikacjami książkowymi. Dr Piotr Stańczyk jest autorem i współautorem 4 obszernych pozycji książkowych, które ukazały się w okresie niecałej dekady. Opublikował monografie *Przemoc i emancypacja. Ambiwalencja funkcji studiów zaocznych* (Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 251) oraz *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy* (Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, s. 553). Jest również autorem wraz Małgorzatą Cackowską, Lucyną Kopciewicz, Mirosławem Patalonem, Karoliną Starego i Tomaszem Szkudlarkiem pracy *Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury* (Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012, s. 375), a z Anitą Wasik *Bom dia São Tomé! Saotomejskie malarstwo reklamowe – analiza dyskursu wizualnego* (Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku, Gdańsk 2017, s. 312). Dodatkowo Habilitant jest redaktorem numeru tematycznego czasopisma „Ars Educandi” (2012, Tom IX, s. 306, w wersji elektronicznej także w języku angielskim), w całości poświęconego zagadnieniom związanym z aktualnością pedagogiki krytycznej.

Pierwsza z wymienionych książek jest częścią projektu związanego z przygotowaniem doktoratu pisanego pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Tomasza Szkudlarka. Wskazany przez Habilitanta obszar tematyczny orientujący się na badania szkolnictwa wyższego uzupełniają 2 rozdziały opublikowane w pracach pod redakcją oraz 6 artykułów, z czego 3 ukazały się, podobnie jak przywołana książka, już po uzyskaniu stopnia doktora w grudniu 2006 roku. Wysoką wartość dorobku wypracowanego w tym obszarze tematycznym wiąże głównie z przygotowywaną dysertacją, z dokumentacji nie wynika jasno, czy książka różni się od niej w jakiś znaczący sposób. Zatem większość tych publikacji jak najlepiej świadczy o bardzo dużej aktywności naukowej Habilitanta jeszcze w okresie przed uzyskaniem stopnia doktora oraz przede wszystkim o imponującej jakości tej pracy. Warto jeszcze raz zaznaczyć, że dysertacja Kandydata została wyróżniona przez Dziekana Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, co w praktyce oznaczało sfinansowanie jej publikacji. Należy też podkreślić znaczenie wyników przeprowadzonych przez Habilitanta badań ilościowych, a następnie jakościowych dotyczących sytuacji studentów studiów niestacjonarnych Uniwersytetu Gdańskiego na kierunku politologia względem studentów studiów dziennych. Wykazana w badaniach ilościowych ambiwalencja funkcji studiów niestacjonarnych polega zdaniem Autora książki *Przemoc i emancypacja* na uwikłaniu populacji studentów rekrutujących się ze środowisk ulokowanych relatywnie niżej w strukturze społecznej w wysiłek, pochłaniający proporcjonalnie większe niż od ich rówieśników nakłady, dążenia do emancypacji, która prowadzi przez tryb studiów, cechujących się wyższym natężeniem instytucjonalnych praktyk dyskryminacyjnych (s. 186-187). W tym kontekście ważne stało się również dla Autora zbadanie znaczeń nadawanych studiom przez studentów

zaocznych, czemu poświęcił uwagę w dalszych partiach tekstu książki, jak również w 3 opublikowanych przed nią artykułach, ale także w wystąpieniach na 1 międzynarodowej i 2 krajowych konferencjach. Przy okazji chciałbym wybiec nieco poza omawiane studium i zwrócić uwagę na różnorodność metodologii stosowanych przez dr. Piotra Stańczyka w często podejmowanych badaniach terenowych, co słusznie moim zdaniem Habilitant podkreślił w „Autoreferacie”. Ponadto wysoką jakość i duże znaczenie praca ta uzyskuje dzięki obszernej i dopracowanej części poświęconej podstawom i kontekstom teoretycznym podjętych przez Kandydata badań. Część ta posiada moim zdaniem wartość autoteliczną względem wyników i wniosków z przeprowadzonych badań. Autor biegle porusza się w polu podstawowych lektur, teorii, tematów i kontekstów pedagogiki krytycznej: od prac czołowych przedstawicieli dwóch pokoleń szkoły frankfurckiej – Maxa Horkheimera, Theodora W. Adorno i Jürgena Habermasa – po publikacje Ryszarda Borowicza czy Zbyszka Melosika, od teorii reprodukcji Pierra Bourdieu i kodów językowych Basila Bernsteina po bankową koncepcję edukacji Paula Freirego i teorię ukrytego programu itd. Jestem przekonany, że mimo upływu lat, książka zachowuje swą wartość poznawczą, zawiera bowiem istotny zbiór ustaleń dotyczących pedagogiki krytycznej i szkolnictwa wyższego. Określa również pewien etap w drodze Habilitanta do badań zawartych później w cyklu „Filozofia wychowania Paula Freirego”. Jak rozpoznaje z perspektywy czasu swą predestynację w „Autoreferacie”: „choć w tamtym okresie badawczym rozwiązania, które przyjąłem, nie były Freirowskie, to na Freirego byłem już wtedy skazany” (s. 14).

Dwie kolejne monografie, w tym jedna współautorska, stanowią zwieńczenie jednotematycznego cyklu publikacji zrealizowanego przez dr. Piotra Stańczyka w obszarze dotyczącym pedagogiki pracy i związanym z projektem badawczym kierowanym przez prof. dra hab. Tomasza Szkudlarka „Dyskursywna konstrukcja podmiotu w wybranych obszarach kultury współczesnej”. W ramach tego projektu zorientowanego na badania dyskursu wybranych obszarów kultury współczesnej, realizowanego od 2007 roku przez sześciuosobową grupę badaczy, wymienionych już autorów opublikowanej pięć lat później monografii *Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury*, Habilitant podjął zadanie stworzenia obrazu znaczeń organizujących się dyskursywnie wokół praktyki pracy zawodowej. Ponieważ większość z wykazanych w tym obszarze publikacji weszła w skład liczącej 553 strony monografii *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy* lub, jak w przypadku rozdziału „Praca” z monografii współautorskiej *Dyskursywna konstrukcja podmiotu* (s. 155-207) została w niej w znacznym stopniu rozszerzona, skupię swoją uwagę na tej właśnie książce, mając świadomość jednocześnie, że jej fragmenty w postaci jeszcze innych 2 artykułów i rozdziału w pracy pod redakcją zostały wskazane przez Kandydata jako wchodzące w skład cyklu jednotematycznego, dokumentującego główne osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym. Przyjmuję zatem, że monografia ta stanowi dobre odzwierciedlenie problematyki podjętej przez Kandydata w tym obszarze badawczym oraz jakości jej realizacji. Od razu chciałbym też podkreślić, że w mojej ocenie zarówno zaawansowana procedura badawcza, zakres objęty badaniami, jak również ilość zebranych oraz poddanych analizie i odczytaniu danych w książce *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie* świadczą o wysokich kompetencjach Habilitanta w zakresie prowadzenia badań terenowych i badań dokumentów.

Układ treści tej książki, składającej się ze wstępu, 16 rozdziałów podzielonych na 4 części, zakończenia i bogatej bibliografii, można widzieć w planie klasycznej rozprawy naukowej, w której teoretyczne podstawy i metodologia poprzedzają partie tekstu poświęconą analizie i interpretacji wyników badań, ale też – do czego bardziej się skłaniam – w planie złożonej struktury, w której

uchwycony w kilku istotnych punktach i zarysowany w pierwszych rozdziałach pracy kontekst teoretyczny jest następnie rozwijany, pogłębiany i konkretyzowany w dalszych jego częściach pomiędzy analizami i odczytaniem wyników badań własnych. Szczególnie istotna dla uzyskania obrazu jak największej części dyskursu pracy jest orientacja badań na różne jego elementy. Badania objęły zarówno szereg publikacji autorstwa przedstawicieli tradycyjnej pedagogiki pracy z lat 1939 do 2010, przedstawicieli ośmiu różnych grup zróżnicowanych wiekowo i zawodowo, jak również publikacje z 2009 roku w głównonurtowych portalach internetowych. W stosunku do dyskursu pedagogiki pracy Habilitant stwierdza między innymi, że ta „nie ma dziś do zaoferowania niczego poza zestawem działań, które jeszcze lepiej pozwolą nam zaadaptować się do zastanych stosunków władzy, tyle że próba osiągnięcia jak największych korzyści w takich warunkach asymetrii i instrumentalnego wykorzystania cudzej pracy w konsekwencji nie prowadzi do żadnej zmiany” (s. 196-197). Oczywiście to wymowne stwierdzenie nie wyczerpuje analiz i odczytań, co prawda nie zawsze czytelnych i inspirujących, Habilitanta. Przyznaję również, że przy tak obszernym tekście nie udało się Autorowi w pełni utrzymać całkowitej spójności i logiki wyводу, na przykład nie jestem przekonany do wyodrębnienia, sposobu prowadzenia oraz wniosków analiz i interpretacji treści słowników z zakresu pedagogiki pracy. Moim zdaniem również część poświęcona dyskursowi medialnemu nie wypada przekonująco, z pewnością multimedialność tego obszaru komunikacji stanowi spore wyzwanie. Natomiast połowa objętości monografii należy do analizy wyników badań uczniów gdańskich gimnazjów, ich nauczycieli, pracowników wykonujących proste prace oraz młodych specjalistów, a także emerytów. Wybrane rozdziały tej części pracy uważam za najlepsze fragmenty z i tak w całości bardzo dobrej monografii. Z pewnością jest to ważna część dla wszystkich badaczy zajmujących się zagadnieniami i uwarunkowaniami edukacji formalnej, wglądem w perspektywę nauczycieli. Jestem przekonany, że książka pozostanie jednym z ważniejszych osiągnięć Habilitanta nie tylko ze względu na wysoki poziom wykonania, ogrom przepracowanego w niej materiału badawczego, głównie umiejętne wyciąganie i prezentowanie wniosków, ale też ze względu na kompleksową próbę wprowadzenia do pedagogiki pracy perspektywy pedagogiki krytycznej, która w przyjętym w tej monografii kształcie zdradza już wyraźnie rozwinięte później tendencje do bliższego wiązania się ze spuścizną prac Marksa. O czym będzie mowa w części poświęconej ocenie cyklu zgłoszonego jako główne osiągnięcie naukowe, elementy filozofii Freirego są wyraźnie obecne w wielu miejscach tej książki.

Kolejny wskazany przez Habilitanta obszar tematyczny związany jest z niedokończonym („Autoreferat” s. 21) projektem badawczym koncentrującym się na edukacji religijnej, a w zasadzie na samym zjawisku katechezy realizowanej w szkole publicznej. Projekt „Założone i rzeczywiste funkcje katechezy” był realizowany przez dr. Piotra Stańczyka jako kierownika wspólnie z dr Małgorzatą Cackowską. W wyniku ich prac powstały 3 artykuły, w tym 2 współautorskie (zgodnie z oświadczeniem współautorki udział jest równy obojga autorów) opublikowane w 2011, 2012 i 2013 roku w czasopiśmie „Forum Oświatowe” oraz „Człowiek – Teraźniejszość – Edukacja”. I w tym wypadku Habilitant konsekwentnie przyjmuje perspektywę pedagogiki krytycznej. Jak deklaruje w „Autoreferacie”, „W mojej ocenie moralnym zadaniem badacza, który uciążliwym jest na zjawisko opresji i dyskryminacji, jest angażowanie się zawsze po stronie uciskanych, niezależnie od tego, z jakich powodów są uciskani” (s. 21). W tym wypadku impulsem dla projektu była sprawa, w efekcie której rodzina Grzelaków wystąpiła na drodze sądowej przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej. „Pedagogiczne kontrowersje wokół prawa wyznaniowego w Polsce – przypadek katechezy szkolnej” i kolejne dwa artykuły napisane z dr Małgorzatą Cackowską zdołały zarysować jedynie diagnozę

niewspółmierności i kolizji między poszczególnymi instytucjami społecznymi – edukacyjnymi, religijnymi, politycznymi i prawnymi – ich zasadami, normami i roszczeniami, a także prawami i oczekiwaniami obywateli jako jednostek, członków grup rodzinnych i wspólnot wyznaniowych.

W ostatnim z wyróżnionych obszarów tematycznych Habilitant wskazał 2 pozycje, których współautorką jest dr Anita Wasik (zgodnie z oświadczeniem współautorki udział jest równy obojga autorów), w tym świetną pod wieloma względami pracę wydaną w 2017 roku *Bom dia São Tomé! Saotomejskie malarstwo reklamowe – analiza dyskursu wizualnego*. Jest to zdaniem dr. Piotra Stańczyka przykład nieczęsto spotykanego gatunku reportażu naukowego („Autoreferat” s. 22), co w istotny sposób podkreśla jej wartość merytoryczną. Monografię, uhonorowaną wyróżnieniem Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek za dokumentację fotograficzną fenomenu saotomejskiego malarstwa reklamowego oraz uznaniem afrykanistów (s. 23-24), spostrzegam jako swego rodzaju uzupełnienie wskazanego jako główne osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym cyklu. Powstała ona w ramach projektu badawczego kierowanego przez dr Anitę Wasik i współwykonywanego przez Habilitanta, którego przedmiotem były „znaczenia obecne w dyskursie wizualnym saotomejskiego malarstwa reklamowego” (s. 23). Metodologia obejmowała badanie dokumentów wizualnych (dokumentację fotograficzną i analizę 272 przedstawień), połączone czy uzupełnione wywiadami eksperckimi z 5 twórcami reklamy rzemieślniczej. Na zawartość składa się wstęp, dwa rozdziały, katalog z reprodukcjami fotografowanego materiału, zakończenie oraz bibliografia. Treści słowne w części teoretycznej pracy wyrażone są równolegle w trzech językach – polskim, portugalskim i co ciekawe angielskim, a obok nich zostały umieszczone opisane reprodukcje fotografii przedstawiających konteksty prowadzonych badań i ilustracje treści słownych. Połowę objętości pracy zajmuje katalog z reprodukcjami fotografii prezentujących fenomen saotomejskiego malarstwa reklamowego (s. 151-293). Zarówno w warstwie merytorycznej, która reprezentuje sobą wysoki poziom naukowy, w swej formie, jak również procesie przygotowania i obecnym funkcjonowaniu książka stanowi doskonały przykład edukacji międzykulturowej, ale też estetycznej. Jak przekonująco Autorzy dowodzą we wstępie do *Bom dia São Tomé!*, interpretacje materiału wizualnego oraz pochodzącego z wywiadów są zapośredniczone w uprawianych przez nich dyscyplinach naukowych oraz podzielanej perspektywie krytycznej (s. 12-14). W przypadku dr. Piotra Stańczyka jest to pogranicze pedagogiki (krytycznej) i studiów kulturowych.

Omówione osiągnięcia naukowo-badawcze z wyłączeniem podstawowego osiągnięcia naukowego habilitanta w postaci monografii, artykułów umieszczanych w liczących się w dyscyplinie pedagogika polskich czasopismach oraz kilku rozdziałów w pracach redagowanych uzupełnia kierowanie 3 projektami badawczymi (granty uniwersyteckie) i udział w innych 3 projektach (grant NCNu i 2 granty uniwersyteckie). Doświadczenie naukowe po uzyskaniu stopnia doktora w 2006 roku wzbogaca wygłoszenie 24 referatów głównie na konferencjach krajowych, w tym 2 w języku angielskim, co w sumie wskazuje na istotną aktywność naukową Kandydata. Prace naukowe dr. Piotra Stańczyka, które zliczając być może nie składają się na ilościowo duży dorobek, są bardzo dobrze przygotowane pod względem teoretycznym, rozbudowane (zwłaszcza monografie), podejmują przemyślane oraz ważne dla pedagogiki zagadnienia obudowane literaturą przedmiotu i często poddawane są ocenie przez recenzentów czasopism. Należy podkreślić, że Kandydat biegle konceptualizuje w nich i konsekwentnie osadza w przyjętej przez siebie perspektywie pedagogiki krytycznej podejmowane zagadnienia, wykazuje się przy tym zaangażowaniem społecznym, erudycją i umiejętnością myślenia w kategoriach interdyscyplinarnych. Dostrzegam również ich istotną wartość dla pedagogiki oraz to, że drogę naukowo-badawczą Kandydata cechuje znaczna dynamika

rozwoju. Zaprezentowana tu i oceniona ta część dorobku czyni w mojej opinii zasadnymi habilitacyjne aspiracje dr. Piotra Stańczyka.

Ocena głównego osiągnięcia naukowego Habilitanta, opisanego w art. 16 ust. 2 pkt 1 i 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki

Dr Piotr Stańczyk do oceny w postępowaniu habilitacyjnym jako osiągnięcie naukowe, które wnosić ma znaczny wkład w rozwój pedagogiki, wskazał jednotematyczny cykl publikacji zatytułowany „Freirowska filozofia wychowania: studium praktyczności teorii i teoretyczności praktyki”. Jak wiadomo, zmarły w 1997 roku w wieku 76 lat Paulo Freire, brazylijski działacz społeczny, badacz edukacji, najbardziej chyba znany jako twórca i realizator oryginalnego programu alfabetyzacji dorosłych, którą to koncepcję wykorzystywał na szeroką skalę w Brazylii do czasu przeprowadzonego tam puczu w 1964 roku, także na przymusowej emigracji w Chile, następnie w latach 1975 do 1979 w Gwinei Bissau, na Wyspach Św. Tomasza i Książęcej oraz Republice Zielonego Przylądka, był jednym z ważniejszych punktów odniesienia dla formującego się w Stanach Zjednoczonych w latach 80. XX wieku, dobrze znanego w Polsce amerykańskiego wariantu pedagogiki krytycznej. Na cykl, publikowany przez Habilitanta w latach 2010 do 2019, składa się z 12 tekstów w języku polskim, a także z 2 przekładów wybranych z cyklu tekstów na język angielski. Są to artykuły publikowane w czasopiśmie, takich jak „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” (6 tekstów, ERIH Plus), „Contemporary Learning Society” (1 tekst), „Ars Educandi” (2 teksty), „Forum Oświatowe” (2 teksty, ERIH Plus), „Kultura i Edukacja” (1 tekst, ERIH Plus), oraz rozdziały w pracach zbiorowych pod redakcją (2 teksty).

Zdaniem dr. Piotra Stańczyka, omawiającego w „Autoreferacie” zgłoszony przez siebie do oceny materiał, studium zawarte w cyklu artykułów jest „nowym i oryginalnym przedstawieniem dorobku filozofii wychowania Paula Freirego – rozwiązaniem wpisującym się w nowy paradygmat w pedagogice światowej, który zmierza do skoncentrowania się na materialności w procesach edukacyjnych” (Autoreferat, s. 2). Stanowi także, jak deklaruje Habilitant, „próbę rozwiązania konfliktów teoretycznych, które przeżywałem od samego początku mego zainteresowania pedagogiką jako dyscypliną naukową” (s. 2), w obrębie perspektywy marksistowskiej teorii edukacji (s. 3), czy też krytycznej teorii edukacji i procesów emancypacyjnych. Odnosząc się do życia i dzieła Freirego z okresu prowadzenia alfabetyzacji dorosłych w Gwinei Bissau, na Wyspach Św. Tomasza i Książęcej oraz Republice Zielonego Przylądka, Kandydat pisze: „W prezentowanym tu dorobku dążyłem do tego, by przedstawić afrykańskie doświadczenia Freirego jako szczególnie ważne, a wręcz najważniejsze i stanowiące *par excellence* przykład emancypacji ludowej – edukacji, która nie jest kompensacyjno-adaptacyjną edukacją «dla» ludu, ale jest twórczo-progresywną edukacją «z» ludem” (s. 9). Temat walki z nierównościami społecznymi i uciskiem, którego zdaniem dr. Piotra Stańczyka casus saotomejski stanowi przykład dobrych praktyk, jak również przykład praktycznej formy krytyki tzw. „edukacji bankowej” i w perspektywie historiozofii autora *Pedagogia do Oprimido* (*Pedagogii uciśnionych*) przykład tego, co nazywa pedagogią możliwości, „ze względu na rosnące przepaści społeczne i wiążące się z nimi społeczne konflikty” dla Habilitanta jest „tematem najważniejszym i najważniejszym dla teorii i praktyki społecznej” (s. 9). Zainteresowanie doświadczeniami Freirego z okresu afrykańskiego, trzeciego z czterech etapów ewolucji jego

pedagogii emancypacyjnej wyróżnianych przez Afonso Scocuglie, odczytane w perspektywie inspiracji Freirego pracą Bogdana Suchodolskiego *U podstaw materialistycznej teorii wychowania*, stanowi według Kandydata „odpowiedź na impas, w którym znalazła się pedagogika krytyczna skoncentrowana na władzy dyskursu, zamiast na brutalnej i wulgarnej władzy materialnych kontekstów naszego codziennego życia. Nie chodzi mi tu jednak – deklaruje dr Piotr Stańczyk – o żaden ekonomiczny redukcjonizm w spojrzeniu na kulturę i edukację, lecz raczej na tym, by zastąpić kulturalizm północnoamerykańskiej pedagogiki krytycznej teorią kultury wywiedzioną z filozofii Suchodolskiego” (s. 10). Jego zdaniem „złudzenie pedagogiczne” towarzyszące także pedagogice krytycznej, które polega na przecenianiu edukacji, prowadzi do koncentrowania się jedynie na zmienianiu świadomości jednostek i grup w celu poprawy kondycji świata. Odwołując się do akcji alfabetyzacyjnej z okresu afrykańskiego Freirego oraz kategorii „nauczyciela ignoranta” używanej przez Jacquesa Ranciéra, Habilitant dostrzega wartość dla „pedagogiki materialistycznej” takiego modelu układu nauczyciel-uczeń, w którym „symetryczne relacje między nauczycielami i uczniami, wymiennosc ról w stosunku do poznawalnego w procesie pracy przedmiotu, nie jest osiągnięta za pomocą jakiegoś dydaktycznego triku czy żmudnej pracy pedagogicznej mającej odczytać nauczycieli schematów konserwatywnych, lecz dzięki temu, że i nauczyciele, i uczniowie stają wobec zadania trudnego dla obu stron wymiany edukacyjnej” (s. 11). Nauczyciel wspólnie z uczniem faktycznie konfrontując się z istotnymi problemami praktyki społecznej, które występują w podzielanej przez nich codzienności bez uprzednio przygotowanych odpowiedzi, tworzy podstawy właściwej i trwałej zdaniem Habilitanta krytyki ideologii, która opiera się na przekształcaniu warunków życia poprzez pracę. Tę część „Autoreferatu” dr Piotr Stańczyk kończy stwierdzeniem: „W mojej perspektywie teoria i praktyka pedagogiki materialistycznej to krytyczna, radykalna i emancypacyjna pedagogika rzeczy, co stanowi dobry przyczółek do dalszych badań i działań” (s. 11).

W zgłoszonym do oceny jednotematycznym cyklu publikacji można wyróżnić moim zdaniem trzy części. Pierwsza z nich, wyraźnie oddzielona chronologicznie od pozostałych publikacji cyklu, składałaby się z dwóch artykułów i dwóch rozdziałów, które to zostały przez ich Autora włączone do książki opublikowanej przez niego w 2013 roku *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy* lub są z nią organicznie związane. Cykl otwiera artykuł „Milcząca zgoda, kultura ciszy i polityka głosu”, w którym jego Autor odwołując się do wprowadzonej przez polskiego tłumacza fragmentu książki Freirego *Pedagogii uciśnionych* metafory „wymiotów narracji”, kategorii „milczącej zgody”, rozważanej także w kontekście jego użycia przez Johna Locke’a w *Dwóch traktatach o rządzie*, oraz pojęcia „ideologicznych aparatów państwa” Louisa Althussera, stawia i rozważa możliwą odpowiedź na pytanie „w jaki sposób szkoła facylizuje podporządkowanie?” (s. 26).

W kolejnym artykule cyklu „Pedagogika krytyczna i badania zaangażowane: ideologia, interesy i naiwność” dr Piotr Stańczyk problematyzuje warunki możliwości badań zaangażowanych w perspektywie pedagogiki krytycznej. Szukając kryterium wartościowania ideologii, odczytuje to pojęcie głównie z fragmentu książki Karla Mannheim’a *Ideologia i utopia* w świetle zarzutów, m.in. o ideologizowanie marksizmu, które na progu lat 30. XX wieku postawił jej Max Horkheimer, jeden z czołowych teoretyków, a następnie wieloletni dyrektor Instytutu Badań Społecznych we Frankfurcie, instytucji, która swoim dorobkiem wpłynęła na orientację i kształt pedagogiki krytycznej. Autor podejmuje się interpretacji złożonego pojęcia naiwności, którego używa Freire, by w kontekście koncepcji roli intelektualistów Antonio Gramsciego uchwycić nieneutralny politycznie charakter prowadzenia badań naukowych oraz właściwe zaangażowanie przyjmujące postać solidarności z grupami defaworyzowanymi (s. 76). Ten artykuł umieszczony w tematycznym numerze czasopisma

„Ars Educandi” zatytułowanym *Pedagogika krytyczna dziś. Podstawy, dylematy i wybrane problemy*, którego redaktorem naukowym jest Habilitant, warto czytać wraz z przygotowanym przez niego wstępem. W obu zostaje wyartykułowana diagnoza impasu amerykańskiego i polskiego wariantu pedagogiki krytycznej, do którego ważniejszych przyczyn Habilitant zalicza jej uwikłanie w model permanentnej krytyki łączony tu z postmodernizmem oraz swoiste dystansowanie się wobec spuścizny Marksa, wyrażone za Tomaszem Szkuclarkiem jako „alergia na marksizm”. Te dwa wątki będą wracać w różnych odsłonach omawianego jednotematycznego cyklu.

Następnie w tekście „Odpowiedzialność, kompromis, kompromitacja. Sens pracy w ideologiach zawodowych nauczycieli” Habilitant odczytuje urządzenie szkoły w kontekście opracowań z zakresu pedeutologii oraz przeprowadzonych badań tego, jak postrzegają swoje zobowiązania i pracę nauczyciele. W tym kontekście dr Piotr Stańczyk odwołuje się do dwóch kategorii „kompromisu” i „kompromitacji”, które Freire jako pojęcia używa do określenia zobowiązań zawodowych edukatorów względem społeczeństwa. Natomiast w tekście „O użyteczności radykalnej pedagogiki dla pracy socjalnej” odnosi się do rozumienia kategorii „sprawiedliwości społecznej”, ujmując ją z punktu widzenia przyjętych w danym państwie określonych wzorców gromadzenia środków i redystrybucji dóbr, do których należy również edukacja. Ważnym elementem tego odczytania działania i znaczenia instytucji edukacji są wyniki i wnioski z dwóch zrealizowanych przez Samuela Bowlesa i Herberta Gintisa badań, które opublikowali w połowie lat siedemdziesiątych i początku lat dwutysięcznych, a które Habilitant szerzej omawia w książce *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy*. W kontekście tematu filozofii wychowania Freirego należy zaznaczyć, że tekst stanowi swego rodzaju zbiorcze omówienie nie tylko podejmowanych wcześniej pojedynczo przez Habilitanta kategorii i ujęć wypracowanych lub przyjmowanych przez brazylijskiego edukatora, takich jak badanie jako zaangażowanie, naiwność, antagonizm stosunków społecznych, inspiracje marksizmem, „bankowa koncepcja edukacji” jako edukacja wyobcowująca, zwiększanie świadomości społecznej jednostek (*conscientização*), edukacja anestetyczna, naiwna i krytyczna transformatywność, kompromis, refleksyjny humanista.

Wyróżnioną część cyklu w kontekście wskazanego przez Habilitanta tematu charakteryzuje według mnie klarowne i przemyślane aplikowanie dobrze i twórczo opracowanych elementów koncepcji Freirego do rozwiązywania problematyki teorii i praktyki edukacyjnej, z uwrażliwieniem na ich polski kontekst, jak również prowadzonych badań terenowych. Dr Piotr Stańczyk konsekwentnie lokuje się w szeroko rozumianej orientacji krytycznej pedagogiki, w czym dyskretnie patronuje mu dorobek i postać prof. dra hab. Tomasza Szkuclarka, której to obraz wyraźnie pozostaje pod wpływem dyskusji prowadzonych w jej gdańskim środowisku. Do innych stałych cech jego prac, które są moim zdaniem warte podkreślenia, należą dbałość o zrozumiałe wyrażanie i język prezentowanych ustaleń, rozległa znajomość i umiejętne spożytkowanie wyników badań terenowych, nie zbywanie uproszczeniami trudnych zagadnień teoretycznych i koncepcji, erudycyjne wykorzystanie zasobów pedagogiki i filozofii, koncentrowanie uwagi na zasadniczych zagadnieniach podejmowanych w danym artykule i stawianych sobie celach oraz dbałość o wewnętrzną łączność poszczególnych prac jego dorobku. Już na tym etapie i w kontekście opublikowanej rozległej treściowo monografii *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy* dostrzegam dojrzałość naukową Habilitanta, który nie poprzestając na osiągniętym stadium, wciąż doprecyzowuje pojęcia, dookreśla koncepcje, spożytkowuje przyrost wiedzy oraz pyta o własną tożsamość w obliczu odczytywanych konfliktów polaryzujących podejścia i pole krytycznej teorii edukacji.

Trzy kolejne artykuły, które tworzą moim zdaniem drugą część cyklu, opublikowane zostały w 2016 roku przed wyjazdem dr. Piotra Stańczyka na półroczny staż praktyczno-badawczy, który odbył w Departamencie Edukacji Młodzieży i Dorosłych Ministerstwa Edukacji, Kultury i Kształcenia Demokratycznej Republiki Wysp Świętego Tomasza i Książęcej (Autoreferat, s. 6). Od tego momentu uwaga Autora cyklu zaczyna się przesuwac w kierunku dorobku badaczy skupionych wokół Instituto Paulo Freire w São Paulo. Co daje się od razu zauważyć czytając te publikacje, Habilitant znacznie usprawnia krytykę źródeł i w większym stopniu wykorzystuje literaturę sekundarną przy opracowywaniu zagadnień i odczytywaniu tropów koncepcji Freirego. W artykule „Pedagogika radykalna Paulo Freire wobec różnic społecznych: rzecz o edukacji ludowej” Autor wprowadza tytuł cyklu (s. 37-38), a także rozważa sens badań komparatystycznych, w których uwarunkowania i treści filozofii wychowania Freirego i freirystów są przykładane do sytuacji polskiej edukacji i zasobów rodzimej pedagogiki. Wychodząc od interpretacji kategorii „lud”, zawartej w książce Ernesto Laclau o populizmie, w której przekładzie na język polski dr Piotr Stańczyk również miał swój znaczący udział, Autor przechodzi do rekonstrukcji koncepcji edukacji ludowej, także w ujęciu freirystów, kontekstów jej funkcjonowania w Brazylii oraz skutków. Poświęca również uwagę znaczącej dychotomii wypracowanej przez zwolenników koncepcji Freirego: edukacji „dla” ludu oraz edukacji „z” ludem.

W artykule „Interesy, ekonomia i emancypacja. O powrocie pedagogiki krytycznej do zagadnień społeczno-ekonomicznych i pojęciu interwencji” Habilitant ponownie podejmuje kwestię diagnozy impasu pedagogiki krytycznej, za którego przyczyny przyjmuje z jednej strony postmodernistyczne fetyszowanie krytyki (s. 32), a z drugiej, za Peterem McLarenem, szereg hamujących zmianę społeczną rozwiązań charakterystycznych dla postmodernistycznej odmiany myślenia o edukacji (s. 39). Dostrzega wyraźnie, odwołując się do doświadczeń Freirego i freirystów, szansę jego przełamania w powrocie do filozofii Marksa, gdyż jak zauważa, „nierówności społeczne w ogóle, a nierówności ekonomiczne w szczególności, są jedynym możliwym motywem działań ratunkowych podejmowanych przez pedagogikę radykalną” (s. 33). Dr Piotr Stańczyk nawiązuje do swoich ustaleń z początków lat dwutysięcznych dziesiątych, badań dyskusji między Horkheimerem a Mannheimem, Slavojem Žižkiem a Laclau, ustaleń wynikających z lektur Gramsciego, Henry’ego A. Giroux i Stanleya Aronowitza, Bowlesa i Gintisa, Althussera. Kieruje swoją uwagę na sposób rozumienia kategorii klasy społecznej w teorii konfliktu i konteksty jej przywrócenia z początkiem lat dwutysięcznych w północnoamerykańskim dyskursie pedagogiki krytycznej za sprawą z jednej strony bell hooks, a z drugiej Petera McLarena. Kolejna sekcja tego artykułu poświęcona jest filozofii wychowania Freirego i freirystów, a zwłaszcza jego poglądom na pojęcia klasy społecznej i walki klasowej, co prowadzi Habilitanta do ustalenia poglądu, że to „ekonomia determinuje procesy społeczne i edukacyjne” (s. 47), niemniej człowiek zachowuje zdolność do przekształcania jej struktur poprzez interwencję polityczno-pedagogiczną. Habilitant w zakończeniu podsumowuje: „Moim zdaniem brazylijska odmiana pedagogiki krytycznej za sprawą teorii i praktyki interwencji pod postacią polityk publicznych i edukacji ludowej jest przełamaniem impasu, w którym znalazła się pedagogika krytyczna” (s. 49).

Konsekwentną kontynuacją myśli o przełamaniu impasu, w którym znalazła się pedagogika krytyczna, jest artykuł „Ekonomia dla emancypacji: doktryny gospodarcze w Instytucie Paula Freirego”. Habilitant realizuje w nim zadanie rekonstrukcji „poglądów na temat splotu zagadnień ekonomicznych, politycznych i pedagogicznych u aktualnie żyjących i tworzących badaczy, skupionych wokół Instytutu Freirego [...]” (s. 56). Dr Piotr Stańczyk wychodząc od ewolucji poglądów Freirego, koncentruje się tu na dokładnym omówieniu koncepcji dwóch ważnych postaci tego środowiska –

Ladislaua Dowbora oraz Moacira Gadottiego. Podsumowując, Habilitant zauważa, że „freiryści w swych poglądach na edukację, politykę i ekonomię pozostają optymistami, uznającymi za trafne założenia pedagogiki nadziei. Jeżeli nawet jesteśmy zdemoralizowani «komercyjną propagandą» [...], albo inaczej, jeżeli przyswoiliśmy sobie zasady moralne kapitalizmu, to jesteśmy w stanie też zmienić nasze myślenia. SEL [Solidarna Ekonomia Ludowa – dop. R.W.] i prowadzenie bardziej śmiałych czy wręcz wyzywających względem status quo polityk publicznych jest eksperymentarium porządku społecznego, w którym nie ma miejsca na biedę i wyzysk” (s. 74).

Wszystkie trzy artykuły stoją moim zdaniem na bardzo wysokim poziomie merytorycznym i warsztatowym, oparte są na bogatej literaturze źródłowej i komentarzach w języku portugalskim i angielskim, wpisują się w aktualne spory współczesnej filozofii społecznej, prezentują i podejmują ważne dyskusje toczone w wybranych kręgach pedagogów krytycznych, podejmują ważne kwestie z punktu widzenia rozwoju wiedzy o filozofii wychowania Freirego, jak i wprowadzają prawie nieobecne na gruncie polskim wątki dotyczące jej kontynuacji. Każdy artykuł jest czytelnie zbudowany, z wyraźną strukturą, określonym planem, celem i przedmiotem oraz zarysowanym problemem. Habilitant imponuje swobodą, z jaką porusza się po dorobku Freirego i freirystów, a także podejmowanej tematyce.

Kolejnych pięć publikacji z lat 2017 i 2018 wskazanych w ramach cyklu powstało jako efekt półrocznego stażu, o czym pisze w „Autoreferacie” Habilitant: „pod wpływem procesu wchodzenia w kulturę saotomejską ze szczególnym uwzględnieniem procesu historycznego kształtującego kulturowe oblicze społeczeństwa saotomejskiego” (s. 7). W tych publikacjach ich Autor koncentruje uwagę na trzecim z czterech etapów ewolucji filozofii wychowania Freirego – okresie akcji alfabetyzacyjnej, którą podjął w Afryce. W artykule „*A Luna Continua. Cadernos de Cultura Popular: podręcznik do alfabetyzacji i postalfabetyzacji dorosłych współautorstwa Paula Freire jako przykład emancypacyjnej edukacji ludowej*” dr Piotr Stańczyk rozwija konteksty związane z działaniami prowadzonymi przez brazylijskiego edukatora w Demokratycznej Republice Wysp Św. Tomasza i Książęcej, a następnie wprowadza w główne założenia, strukturę i treści składające się na dwa zeszyty podręcznika *Walka trwa*. Habilitant umieszcza w zakończeniu tekstu krytyczne uwagi na temat elementów antydemokratycznych omawianych zeszytów podręcznika oraz nawiązania do kontekstu polskiego.

W artykule „Kolonializm, kolonizacja i dekolonizacja w filozofii wychowania Paula Freirego”, odnosi się do ważnych, zapowiedzianych w tytule kontekstów radykalizacji poglądów brazylijskiego edukatora, która „nastąpiła w trakcie wdrażania programów alfabetyzacyjnych w państwach afrykańskich w latach 70. [...]” (s. 60). Kolonializm oraz proces dekolonizacji Afryki wraz z alfabetyzacją włączoną w szerszą koncepcję edukacji ludowej stanowią zdaniem Autora archetypy ucisku i emancypacji. W kolejnym artykule „Krótka historia terminu *conscientização* i o tym, jak Paulo Freire je porzucił” dr Piotr Stańczyk rekonstruuje losy ważnej dla brazylijskiego filozofa kategorii „budzenia świadomości”. Wychodzi przy tym od polemiki z aplikacją tej kategorii do edukacji dla przedsiębiorczości dokonanej przez Krzysztofa Wacha, by w ten sposób wyzyskać odpowiednie tło dla przedstawienia problematyczności tej kategorii, powodów, dla których Freire zaprzestał jej używania oraz dyskusji nad nią przeprowadzonej wśród freirystów.

Tymczasem artykuł „Freirego Suchodolskim – Suchodolskiego Freirem: pedagogika materialistyczna i krytyka ideologii” obejmuje w pierwszej swej odsłonie szkic poglądów

Suchodolskiego zawartych w pracy *U podstaw materialistycznej teorii wychowania*, w których to Habilitant dostrzega aktualną wartość w postaci teoretycznego rozwiązania, mogącego przełamać impas pedagogiki krytycznej, pozbawionej przez to zdolności do generowania zmiany społecznej. Dr Piotr Stańczyk powołując się na wyniki badań komentatorów filozofii Freirego, przyjmuje tezę o wpływie książki Suchodolskiego na brazylijskiego myśliciela w okresie pisania *Pedagogia do Oprimido* i rozwija analogie między tymi dwoma pracami oraz podejściami. Prowadzi to Habilitanta do przesłanki, że rozwiązanie teoretyczne Suchodolskiego, które pozwala na przełamanie impasu, jest zbieżne z rozwiązaniem praktycznym Freirego, jak stwierdza: „Teoretyczne i praktyczne przewyższenie krytycznej krytyki wiąże się ze zwrotem w stronę materialności procesów społecznych w ogóle, a edukacyjnych w szczególności” (s. 12). W konsekwencji uznaje, że „To materialny przedmiot, przedmiot poznawalny w procesie przekształcania świata jest wyznacznikiem i warunkiem radykalnie pojmowanej demokratyzacji relacji społecznych tak w oświacie, jak i relacji społecznych w ogóle” (s. 22). Następnie posiłkując się stanowiskiem Suchodolskiego, zgodnie z którym „faktyczne *wyplątanie z sidła ideologii* może nastąpić dopiero wraz z obaleniem porządku, który taką ideologię wytwarza” (s. 22), stara się odczytać tę propozycję w filozofii Freirego, a następnie usytuować ją względem dyskursu pedagogiki krytycznej.

Zadanie rekonstrukcji kolejnego elementu myśli brazylijskiego edukatora podejmuje również artykuł „Uciśnieni, historia i społeczna zmiana. Historiozofia w filozofii wychowania P. Freirego: pojęcie historii jako możliwości”. Treść tego tekstu wyraźnie koresponduje z problematyką podjętą w artykule „Kolonializm, kolonizacja i dekolonizacja w filozofii wychowania Paula Freirego”. Autor rekonstruuje sposób rozumienia historii i historycznej roli uciśnionych przyjęty przez brazylijskiego edukatora i freirystów, który odnosi do zawartości podręcznika *A Luta Continua*, by w zakończeniu odnieść się do warunków polskich i dwóch aspektów edukacji historycznej, jakimi są nieobecne podmioty dziejów oraz nieobecne w nich możliwości.

Cykl zostaje zamknięty swego rodzaju klamrą w efekcie umieszczenia przez Habilitanta na jego końcu przekładu na język angielski artykułu „Pedagogika krytyczna i badania zaangażowane: ideologia, interesy i naiwność”, którego oryginał jest jednym z tekstów otwierających omawiane znaczące osiągnięcie naukowe. Ten gest aktualizuje treści i deklaracje w nim zawarte oraz wzmacnia jego wymowę. Tę rolę można także przypisać artykułowi „Freirego Suchodolskim – Suchodolskiego Freirem: pedagogika materialistyczna i krytyka ideologii”. W przypadku i tej wyróżnionej przeze mnie jako trzecia części nie sposób nie docenić jakości składających się na nią publikacji, którą to jakość szerzej charakteryzowałem przy okazji rozważania wartości poprzedzającego ją modułu. Również w tym wypadku kolejne artykuły są ponawianym dookreśleniem koncepcji Freirego – stałych i zmiennych jej elementów – dogłębnym badaniem potencjału tej myśli, także w wymiarze spożytkowanym przez kontynuatorów, celnym wskazywaniem nowych impulsów i rozsądnym unikaniem klisz. Ponadto, co można odnieść do całości cyklu, dr Piotr Stańczyk po pierwsze dokonuje wnikliwego przeglądu, weryfikuje oraz aktualizuje kategorie, koncepcje i podstawowe dyspozycje zarówno filozofii wychowania Freirego, jak i dyskursu pedagogiki krytycznej. Po drugie sprawnie rewiduje łączliwość oraz integruje poszczególne teorie i koncepcje w perspektywie pedagogiki i na gruncie filozofii wychowania. Po trzecie otrzymane wyniki pracy koncepcyjnej dociekliwie poddaje weryfikacji empirycznej przez wykonanie badań terenowych i aplikacji w praktykę edukacyjną. Dyskusyjna jest oczywiście koncepcja pedagogiki materialistycznej, która ma stanowić klucz do przełamania impasu pedagogiki krytycznej: dyskusyjna w tym sensie, że rodząca pytania, oczekująca rozwinięcia, co jak najlepiej świadczy o potencjale uwolnionym przez badacza. Dyskusyjna również w

tym sensie, że jako zarysowana ogólnie propozycja domaga się polemiki, a w jej ramach umocnienia i przede wszystkim odniesienia do innych, zespolonych z marksizmem podobnych rozwiązań, co mogłoby uprawdopodobnić i uwiarygodnić trafność sformułowanej na tym gruncie koncepcji. Nie tylko dzieje marksizmu, ale i dorobek Marksa jest głęboko wewnętrznie skomplikowany, co dobrze pokazuje zarówno Norman Birnbaum w *After Progress*, jak i wcześniej Leszek Kołakowski w *Głównych nurtach marksizmu*. Natomiast jako szczególna praktyka edukacyjna realizowana przez Freirego i freirystów domaga się przełożenia na warunki społeczeństw postindustrialnych, zgodnie z wymogiem stawianym przez myśl krytyczną Marksa aktualizacji historycznych i środowiskowych uwarunkowań wszelkiej działalności, w tym oczywiście działalności intelektualnej. Jeśli tak, jednym z wyzwań społeczeństwa postindustrialnego dla genetycznie XIX wiecznego materializmu historycznego jest oparcie gospodarek krajów rozwiniętych na produkcji informacji oraz usług, co rzutuje na sposób rozumienia pracy jako obiektywizacji ludzkich intencji i wyobrażeń na drodze przekształcania przyrody i stosunków społecznych, które to tworzy nowe okoliczności rozwoju i socjalizacji człowieka. A zatem sama przesłanka impasu pedagogiki krytycznej – orientacji w teorii i praktyce pedagogicznej, która w ciągu kilku zaledwie dekad osiągnęła znaczne wewnętrzne zróżnicowanie – w związku z Marksowskim wymogiem krytyczności jako świadomości społecznych i historycznych uwarunkowań domagałaby się nie tyle oparcia na intelektualnej spekulacji, ile rekonstrukcji sposobów praktykowania pedagogiki krytycznej i jej przekształceń w toku oddziaływań historycznych i społecznych uwarunkowań. Dobrym tego przykładem zdaje mi się być praca Heinza-Hermann Krügera z początku lat dwutysięcznych wydana w Polsce po raz pierwszy pod tytułem *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*. Ten pedagog krytyczny między innymi rekonstruuje w niej losy niemieckiego, najwcześniejszego i bezpośrednio związanego z oddziaływaniem Instytutu Badań Społecznych we Frankfurcie wariantu tej orientacji. Mimo że tendencje postmodernistyczne nie miały szans oddziaływać na kształt krytycznej nauki o wychowaniu w Niemczech, znalazła się ona na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w impasie. Nie wykluczone zatem, że w duchu socjologii Marksa przyczyn impasu można szukać między innymi w przemianach praktyki akademickiej, np. atomizacji jej społeczności, przepustowych ścieżkach kariery, przyznaniu priorytetu błędom koncepcyjnym możliwe, że podważa, co prawda ciągle niejednoznaczna, a przez to dyskusyjną relację między uwarunkowaniami praktyki, w tym czynności intelektualnych, a zdolnością jej kształtowania przez jednostki i grupy. Ponadto trop rozwijający koncepcję obezwładniania krytyką przywodzi na myśl zarzut Jürgena Habermasa wobec wracających do Frankfurtu po II wojnie światowej z *Dialektyką oświecenia* Horkheimera i Theodora W. Adorno. Jego *Dialektyka negatywna* wydana w 1966 roku jasno wyraża przekonanie o niemożliwości pojednania tego, co rozumne, z tym, co rzeczywiste, myśleniu krytycznemu pozostaje zaś oddanie się zasadzie negatywności, to jest ujawniania nierozumności każdych uwarunkowań. Etapy prowadzące do konstruktywnej odpowiedzi na ten „impas”, jaką stała się ostatecznie w latach osiemdziesiątych teoria działania komunikacyjnego jego byłego asystenta, Habermasa, świadczyłyby o formacyjnym i cyklicznym doświadczeniu obezwładniania krytyką. Niemniej sama krytyka jako świadomość społeczno-historycznych uwarunkowań działania, szukania odpowiedniości praktyki i teorii jest elementem podstawowym dla pedagogiki krytycznej oraz zadaniem uaktualniania względem zmieniającej się rzeczywistości, które należy koniecznie podjąć również w stosunku do Freirego, czego przykładem mógłby być podręcznik *A Luna Continua*, który analizuje w jednym ze swych artykułów dr Piotr Stańczyk. Znajdująca się w tym artykule reprodukcja strony Freirowskiego podręcznika alfabetyzacji dorosłych (s. 38), która przedstawia pierwsze słówko wprowadzane w elementarzu – słówko „lud” (port. *povo*), zawiera jako

ilustrację tego słowa fotografię zbiorową, na której widać wyłącznie dziesiątki dorosłych, czarnoskórych, w pełni sprawnych i w miarę młodych mężczyzn.

Zarysowanie możliwych kierunków polemiki wokół wybranych wątków projektu dr. Piotra Stańczyka w moim przekonaniu nie neguje wysokiej jakości, a co za tym idzie nie może podważyć wysokiej oceny przedłożonego jako osiągnięcia naukowego, stanowiącego znaczny wkład do pedagogiki, jednotematycznego cyklu publikacji „Freirowska filozofia wychowania: studium praktyczności teorii i teoretyczności praktyki”. Zgadzam się z wyrażonym przez Habilitanta stanowiskiem, że poddany ocenie cykl jednotematyczny stanowi nowe i oryginalne przedstawienie dorobku filozofii wychowania Paula Freirego, które pozostaje bliskie obecnym w światowej dyskusji pedagogów krytycznym rozwiązaniom. Przekonujące jest według mnie ukazanie przez dr. Piotra Stańczyka znaczenia afrykańskiego doświadczenia Freirego jako szczególnie istotnego dla całej jego filozofii. Treść artykułów cyklu potwierdza także wagę, jaką przywiązuje zarówno filozofia wychowania Freirego, freiryści, jak również sam Kandydat do tematu walki z nierównościami społecznymi i uciskiem nie tylko na polu edukacji. Jestem przekonany również, że odczytanie związków stanowisk Freirego i Suchodolskiego stanowi istotny głos i zgłasza ważną do podjęcia propozycję w dyskusji o impasie pedagogiki krytycznej i sposobach jego przełamania, a także krytyce ideologii rozumianej przez dr. Piotra Stańczyka jako znoszenie przez wspólną pracę materialnych warunków utrzymujących fałszywą świadomość. Jednocześnie nie uważam, że znaczny wkład do dyscypliny pedagogika ogranicza się do wskazanych przez Habilitanta osiągnięć. Kandydat nieprzerwanie i konsekwentnie podejmuje wysiłek wyzyskania dla polskiej filozofii wychowania cennych tropów, tematów i rozwiązań wykraczających poza eksplorację dorobku Freirego i freirystów, choć mieszczących się w interesującej go orientacji krytycznej. Chciałbym przy tym podkreślić, że w mojej opinii odwaga i nowatorstwo, a także zakres używanej literatury w realizowanym projekcie przez Habilitanta, jego erudycja oraz operacje przeprowadzone na pozyskanych do niego teoriach i źródłach, zwłaszcza obcojęzycznych, jak najlepiej świadczą o dojrzałości naukowej i warsztatowej tego badacza oraz przygotowaniu do roli samodzielnego pracownika nauki.

Konkluzja: mając na uwadze przedstawiony do oceny dorobek naukowy w dwóch omawianych w tej recenzji zakresach, który oceniam jako ważny poznawczo, będący na wysokim poziomie naukowym i wartościowy merytorycznie, jak również osiągnięcia dydaktyczne, organizatorskie, popularyzatorskie i w zakresie współpracy międzynarodowej, a także zaangażowanie oraz wyraźnie zaznaczający się rozwój naukowo-badawczy Habilitanta od czasu uzyskania stopnia doktora, uznaję z pełnym przekonaniem Jego znaczący wkład do dyscypliny pedagogika i stwierdzam, że zostały spełnione przez Habilitanta wymagania przewidziane w Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz że Kandydat posiada predyspozycje do roli samodzielnego pracownika nauki, wobec czego **wnioskuję o nadanie doktorowi Piotrowi Stańczykowi stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.**

dr hab. Rafał Włodarczyk

